

PARANCSOLSZ?

Mondattípus, illokúciós aktus, perlokúciós hatás

Kárpáti Eszter – Szeteli Anna (PTE)

Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban

Szeged, 2018. április 27.

Célunk

- Azt mutatjuk meg, hogy a ReALIS mint dinamikus pragmaszemantikai modell
  - *1. kezeli a Searle által felállított, az illokúciós aktusokat megkülönböztető 12 szempontot,*
  - *2. megmutatja a mondattípusok alkalmazásának útvonalát a megnyilatkozások létrehozása és értelmezése, az illokúciós aktusok megválasztása és megértése során.*

A probléma

- Adott a magyar nyelvben öt mondattípus: kijelentő, kérdő, óhajtó, felkiáltó, felszólító. Amelyekkel azonban a legkülönbözőbb beszédaktusokat tudjuk végrehajtani:
  - *kijelentő mondattal kérdezni, kérni, felszólítani, ígéreni;*
  - *kérdő mondattal kérni, felszólítani, kínálni;*
  - *óhajtó mondattal (állítani!), kérni, felszólítani;*
  - *felkiáltó mondattal állítani;*
  - *felszólító mondattal kérni, parancsolni, megengedni.*

... nyomán

- Searle (1969) *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle (1976) A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5: 1–23.
- Sadock és Zwicky (1985) Speech act distinctions in syntax. *Language Typology and Syntactic Description 1: Clause Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 155–196.
- Zaefferer (2001) Deconstructing a classical classification: A typological look at Searle's concept of illocution types. *Revue Internationale de Philosophie* 217: 209–225.
- Gärtner (2012) Does Searle's Challenge Affect Chances for Approximating Assertion and Quotative Modal Wollen? *Practical Theories and Empirical Practices*. Amsterdam: John Benjamins. 245-256.

Searle elköteleződése

- „egy nyelv szemantikai szerkezete mögöttes konstitutív szabályok sorozatának konvencionális megvalósulása, és a beszédaktusok jellemzően olyan cselekedetek, amelyeket úgy hajtunk végre, hogy e konstitutív szabályoknak megfelelően mondunk ki egyes kifejezéseket.” (49)
- „A különböző emberi nyelvek különböző konvencionális megvalósulásai ugyanazoknak a mögöttes szabályoknak.” (52)
- „A konvenciók általában szabályok megvalósulásai.” (53)
- „A nyelvhasználat szabályvezérelt viselkedés.” (54)

- az illokúciós aktus végrehajtása során kimondott hangok vagy jelek jellemzően rendelkeznek jelentéssel.” (55)
- „a beszélő ért valamit az általa kimondott hangokon vagy jeleken, valamint értelmet szeretne kifejezni velük.” (55)
- **„az, hogy mit fejezhetünk ki, és mit érthetünk a szavainkon, azon múlik, hogy mit mondunk. Nem egyszerűen a szándékainktól függ, hogy mit fejezünk ki, hanem általában (vagy legalábbis gyakran) a konvencióktól is.” (57-58)**
- a hallgatóra kifejtett „hatás” nem abban áll, hogy elhisz valamit, vagy valamilyen választ ad, hanem abban, hogy egyszerűen megérti a megnyilatkozást” (**illokúciós hatás**) (60). „A megértés nem perlokúciós hatás.” (60)
- **„A mondat konvencionális eszköze annak, hogy a beszélő bizonyos szándékolt illokúciós hatást fejtessen ki a hallgatóra.” (61)**

Austin (1962/1990, 145)

1. ítélezők (verdictives)
2. végrehajtók (exercitives)
3. elkötelezők (commissives)
4. viselkedők (behabitives) – ez sokkoló
5. bemutatók (expositives).” (XII. előadás)

Searle (1976)

- **Az öt alapvető illokúciós aktus: reprezentatívumok (vagy asszertívumok), direktívumok, kommisszívák, expresszívák és deklaratívumok.**
- Az illokúciós aktusok 12 aspektusból különböznek egymástól

- 1. Különbségek az aktus (típus)ok iránya (vagy célja) tekintetében**
- 2. Különbségek a világ–szó illesztés iránya tekintetében**
- 3. Különbségek a kifejezett pszichológiai állapotok tekintetében**
- 4. Különbség abban, hogy az illokúciós cél milyen erővel van előadva**
- 5. Különbség a beszélő és a hallgató – a megnyilatkozás illokúciós erejét befolyásoló – státuszát/pozícióját illetően**
- 6. Különbség abban, hogy a megnyilatkozás a beszélő vagy a hallgató „érdekét szolgálja”-e**

7. Különbség a diskurzus többi részéhez való viszonyban

8. Különbség abban, hogy az illokúciós erőt indikáló jegy mennyiben határozza meg a propozicionális tartalmat

9. Különböznek abban, hogy vannak aktusok, amelyek mindig beszédaktusok, és vannak, melyek lehetnek, de nem kell, hogy azok legyenek

10. Vannak aktusok, amelyek nyelven kívüli intézményeket is megkövetelnek a végrehajtásukhoz, s vannak, amelyek nem

11. Vannak aktusok, melyek a kapcsolódó illokúciós igéinek van performatív használata, s vannak amelyekéinek nincs

12. Különböznek az illokúciós aktus végrehajtásának stílusát tekintve

- **Searle javaslata:** Az illokúciós cél és a belőle következő illesztési irány és kifejezett őszinteségi feltételek alapján kell az osztályozást végezni. Akkor a többi tényező (autoritás szerepe, diskurzusviszonyok, stb.) is a helyükre kerülnek.
- **Reprezentatívumok** $\vdash \downarrow \mathbf{B}(p)$
- **Direktívumok** $! \uparrow \mathbf{W} (\mathbf{H} \text{ does } \mathbf{A})$
- **Kommisszívák** $\mathbf{C} \uparrow \mathbf{I} (\mathbf{S} \text{ does } \mathbf{A})$
- **Expresszívumok** $\mathbf{E} \emptyset (\mathbf{P}) (\mathbf{S}/\mathbf{H}+ \text{ property})$
- **Deklaratívumok** $\mathbf{D} \updownarrow \emptyset(p)$

Sadock, J.–Zwicky, A. (1985) (ténylegesen 1976/1977-ben íródott)

- A beszélők számtalan kommunikációs feladatot hajtanak végre a mondatok használatával.
- Bizonyos használatokhoz sajátos szintaktikai struktúrákat, bizonyos formákat használnak (particles, affixes, word order, intonations, missing elements, or even phonological alterations)
- A grammatikai struktúrák és a konvencionális konverzáció használatok egybeesését hívjuk mondattípusoknak. (155)
- **Forma+használat=mondattípus**
  - minor típusok azok a formák, amelyeknek különböző használataik vannak más mondattípusokban
  - explicit performatívumok – elkülönülnek a mondattípusoktól; nincs közvetlen megfelelés;

- A leggyakoribb mondattípusok

1. **deklaratív:** megítélhető; bejelentés, követelés, állítás

- vö. Searle. representatives/assertives

2. **interrogatív:** választ vált ki

3. **imperatív:** a beszélő vágyát fejezi ki, hogy befolyásolja a jövőbeli eseményt

- vö. Searle directive

- Minor típusok
  - *felkiáltás* (*exclamative*)
  - *átok* (*imprecative*)
  - *óhajtó* (*optative*)

- **Közvetett beszédaktusok**
- **Praktikusan bármilyen mondattal bármit kifejezhetünk.**
- (142) The grass hasn't been mowed in two weeks.
- (143) Is it your turn to mow the lawn?
- Tekinthetőek-e felszólító mondatnak? Nem, mert
  1. 142 és 143 sikeressége azon múlik, felismerik-e, hogy szokásosan állításként, illetőleg kérdésként használják.
  2. annak, hogy lehet felszólításként használni őket, semmi köze az angol nyelvtanhoz
  3. azok az eszközök, amelyek révén 142 és 143-hoz a kérés kontextuálisan hozzáadódik, nem nyelvspecifikusak

Zaefferer (2001)

- Sadock-Zwicky alapján:

1. a kérdés nem a directívum alesete
2. a kommisszívákat nagyon ritkán lehet strukturálisan megkülönböztetni
3. a deklaratívákat nem lehet megkülönböztetni a reprezentatívoktól (asszertívektől)

- Az egyes használatok grammatikalizálódhatnak.
- A lexikai jelölés sokkal finomabb és kidolgozottabb egy nyelvben, mint a grammatikai.
- A grammatikai ad több helyet a kivételeknek, a nem-szószerinti használatnak.
- A propozicionális és az illokúciós modalitások elemzésével finomítja a képet.
- Bevezeti a metaszituáció és az objektszituáció fogalmát.

Gärtner 2012

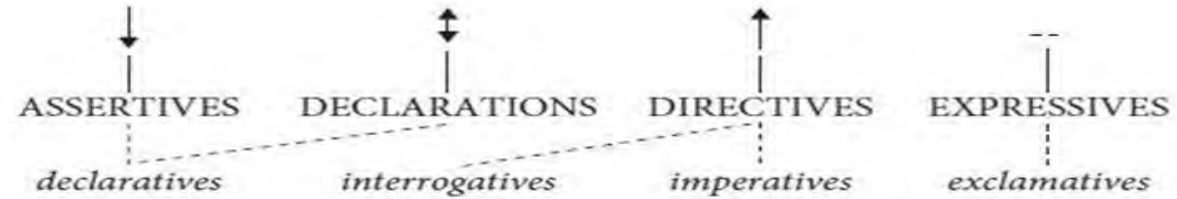

Figure 1. Searle's classification of illocution types

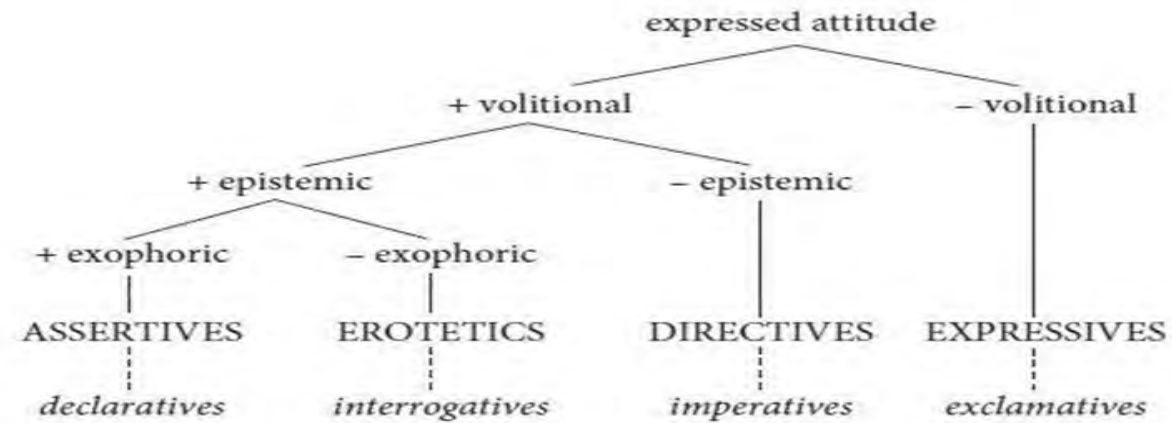

Figure 2. Zaefferer's classification of illocution types

ReALIS

■ A Beszélő oldaláról

- beállítódik a beszédaktus (Searle szempontjai): a feladó BDI-világocskái – H-ra vonatkozóan is
  - *szemantikai beállítás*
- alapvető mondattípusok közül kiválasztja
  - *szintaktikai beállítás*
- megnyilatkozás: a feladó BDI-világocskái – H-ra vonatkozóan is (itt is: de itt illesztés)
  - *pragmaszemantikai beállítás: illokúciós aktus*

■ A Hallgató

- azonosítja a mondattípust
- mintaillesztés – beazonosítja az illokúciós aktust

Axiómák

1. Én mit gondolok most az eventualitásról. (-5+5 belief)
2. Én mit gondolok most, a Hallgató mit gondol az eventualitásról. (-5+5 belief)
3. Milyen vágyam kapcsolódik (-5+5 desire) felszólításnál: az eventualitáshoz; kérdőnél én megtudjam, kijelentőnél a Hallgató megtudja, és mit gondolok, a Hallgatónak milyen vágya kapcsolódik (-5+5 vágy) felszólításnál: az eventualitáshoz; kérdőnél én megtudjam, kijelentőnél a Hallgató megtudja (Σ = saját tudásom a vágyaimról+mit gondolok a hallgató vágyairól)
4. Van-e autoritásom felszólítónál a Hallgatót felszólítani, kijelentésnél a tudtára hozni, kérdésnél érdeklődni.
5. A hallgatónak van-e autoritása elvégezni (A-t), kijelentésnél megtudni, kérdésnél válaszolni.
6. Mi a szándékom (-5+5 intention) az eventualitással kapcsolatban
  - a. *A Hallgatónak mi a szándéka (-5+5 intention) az eventualitással kapcsolatban: ez nem része az intenzionális profilnak*

B: 2, 7, 8

D: 6

A: 4, 5, 10

I: 1

9, 3, 11, 12

- Belief: az illesztés iránya, diskurzushoz való viszony,
illokúciós erő indikátor meghatározza-e a prop. tartalmat
- Desire: a B vagy a H érdeke-e
- Authority: illokúciós erő előadása, B és H státusza, intézmény
- Intention: illokúciós irány/cél

mental states,
beszédaktus-e,
performatív,
stílus

- Az axiómák mentén megadhatók a mondatok intenzionális profiljai.
- Amennyiben a mondattípus alap intenzionális profilja valamilyen szempontból nem helyes, az általa konvencionálisan megvalósított illokúciós aktus is hibás (defective), ezért mintaillesztéssel „másikat keres”.

Mondattípusok

Mondattípusok

minimál csomagok (kijelentő, felszólító, kérdő?=sajátos felszólítás)
szintaktikai értelemben

kijelentő

kérdő

felszólító

↑

↑

↑

felkiáltó

retorikai (vajon) kérdés

óhajtó

FLUX VORTEX

(levegőbe beszél)

Hallelujah-hegység

Illokúciós aktusok

Asszertívumok

- reprezentatívumok
- deklaratívumok
- exclamatívumok

Interrogatívumok

(mivel „beágyazott”,
szintaktikailag is jelölt)

Direktívumok

- imperatívumok
- optatívumok

Kompozicionálisan előálló leírások

- A leírási keretünk gyanánt szolgáló formális dinamikus pragmaszemantikában a következő összefüggések kompozicionális kalkulációval állnak elő:
  1. Az címzett nélkülinek elemzett óhajtó mondatból egy címzettakkommodációs eljárással megkaphatjuk a felszólító típust. $iB=-$; $iD=+$; $iA=-$; $uBuA=+$

Bárcsak hoznál nekem egy kávé!

Bárcsak ihatnék egy kávé!

Úgy innék egy kávé!

2. A (címezett nélküli) *vajon-nal* módosított kérdőmondatból megkaphatjuk az eldöntendő kérdést (direktívumot).

$iB=0; uB=0$

Vajon ebben a teremben lesz az óra?

(*Vajon) jól vagy?

(*Vajon) Önt Péternek hívják?

$iB=5; uB=5$

A: Hallottál mostanában Beáról valamit?

B: Sajnos nem.

A: #(Vajon) ott lesz majd Szegeden?

$iB=5; uB=0$

Gyuris (2013)

3. A (címezett nélküli) felkiáltó típusból megkaphatjuk a kijelentést.

$[iBá=\{-5, -4, \dots, 0\}$ és/v. $iD \neq 0; iB=5]$

Megnyertük a versenyt!

Judit, megnyertük a versenyt!

Ó, de szép!

iluB $[iBá=\{-5, -4, \dots, 0\}$ és/v. $iD \neq 0; iB=5]$

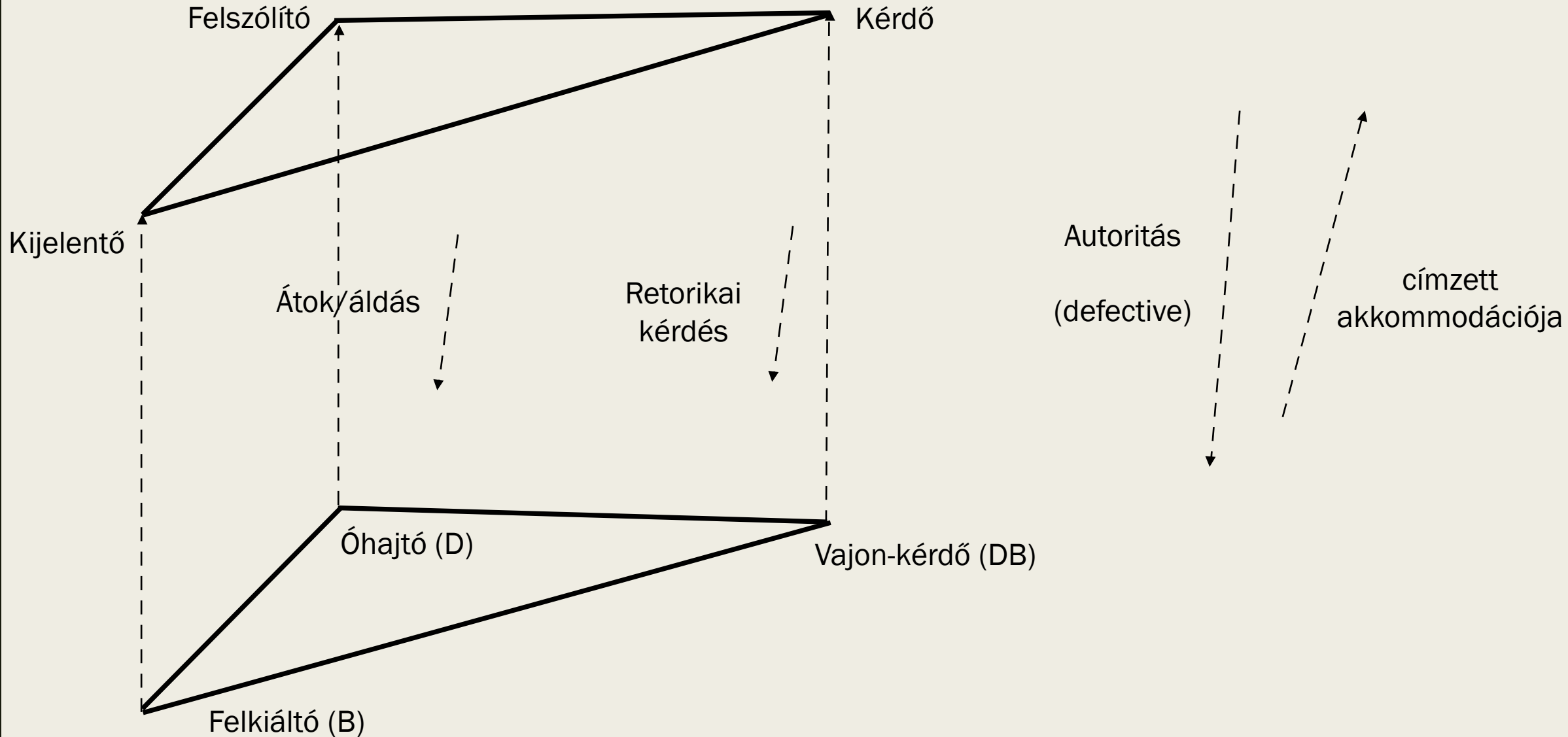
- Függvénykompozícióval előállítható, hogy egy főmondatípussal egy konvencionálisan másik főmondatípushoz kapcsolódó illokúciós aktust hajtsunk végre.

A felszólító típus (függvénykompozícióval megvalósítható) „episztemizálásával” megkapjuk az eldöntendő kérdést. $iB=- \rightarrow iB=0$; $iBuB=- \rightarrow iBuB=+-$; $iBrD=+ \rightarrow iBrDiBó=+$; $iIuI=+ \rightarrow iIuIiB=+$

Csináld meg! $\rightarrow$ Megcsinálod?

Fogd be a szádat! $\rightarrow$ Befogod a szádat?

A mondattípusok rendszere

Perlokúciós hatás

Parancsolsz?

mondattípus: kérdés

illokúciós aktus: felszólítás (sosem kérdés)

kontextuális tényezőktől függően a beszédaktus

- kínálás: intonáció jelzi; a perlokúciós hatás lehet verbális és/vagy nemverbális válasz
- visszakérdezés: intonáció és egyéb nemverbális jelzések
  - fatikus és/vagy metanyelvi;
    - perlokúciós hatás: megismétli, parafrazeálja
- kétségbevonás, visszautasítás: intonáció és egyéb nemverbális jelzések
  - (az előző beszélő=) hallgató autoritását kérdőjelezi meg az egész szituációra vonatkozóan: tartalmat, regisztert, stílust;
    - perlokúciós hatás: visszavonulás, bocsánatkérés; vagy nyílt szembe helyezkedés; vagy figyelmen kívül hagyás
  - Írásban: ?!

Összefoglalva

- Szintaktikai/grammatikai kiindulás, amin a pragmaszemantikai illesztés történik
- Nem egyforma profilok más-másra használva, hanem finoman különböző profilok (például óhajtó mondattal állítani)
- Ha a konvencionálisan megvalósított illokúciós aktus hibás is (defective), mintaillesztéssel „kereshet másikat”.
- Az illokúciós aktusok a megértéshez kapcsolódnak, ezért konvencionalizálódhatnak (ezt láttuk a mondattípusoknál).
- A perlokúciós aktusok az illokúciós aktust követő hatáshoz van közük, ők nem konvencionalizálhatók (a perlokúciós igéknek nincsen performatív alakja).

A large, thick black L-shaped graphic is positioned on the left side of the slide, extending from the top-left corner towards the center. A second, identical L-shaped graphic is positioned on the right side, extending from the bottom-right corner towards the center. The text is centered between these two shapes.

KÖSZÖNJÜK A FIGYELMET!

Hivatkozások

- Searle (1969) *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle (1976) A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5: 1–23.
- Sadock és Zwicky (1985) Speech act distinctions in syntax. *Language Typology and Syntactic Description 1: Clause Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 155–196.
- Zaefferer (2001) Deconstructing a classical classification: A typological look at Searle's concept of illocution types. *Revue Internationale de Philosophie* 217: 209–225.
- Gärtner (2012) Does Searle's Challenge Affect Chances for Approximating Assertion and Quotative Modal Wollen? *Practical Theories and Empirical Practices*. Amsterdam: John Benjamins. 245-256.
- Gyuris (2013) Megjegyzések a pragmatika tárgyáról és hasznáról. *Magyar Nyelv* 109/2. 162–170.